

WROCLAWSKA UKRAINISTYKA

**WROCLAWSKA UKRAINISTYKA
LINGUA. LITTERAE. SERMO II**

Redakcja naukowa:
Przemysław Józwickiewicz
Julia Rysicz-Szafranec
Anna Ursulenko

**IKR[i]BL
Siedlce 2024**

Recenzenci naukowci:

- dr hab. Oleh Belej, prof. UWr (Uniwersytet Wrocławski)
dr Anna Budziak (Uniwersytet Jagielloński)
dr hab. Lubov Frolak, prof. UMCS (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)
dr hab. Anna Horniatko-Szumilowicz, prof. UAM (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu)
dr Olena Kowalewska (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu)
dr hab. Marek Olejnik (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)
dr Oksana Przybysz (Uniwersytet Warszawski)
dr hab. Oksana Puchonska (Uniwersytet Narodowy „Akademia Ostrogska”)
dr Mariya Redkva (Uniwersytet Jagielloński)
dr hab. Switłana Romaniuk, prof. UW (Uniwersytet Warszawski)
dr Agata Skurzewska (Uniwersytet Jagielloński)
dr hab. Mateusz Świątlicki (Uniwersytet Wrocławski)

Projekt okładki:

Artur Zióntek

Copyright by IKRiBL

Copyright by Uniwersytet Wrocławski

ISBN 978-83-68206-12-8

Wydawca:

Wydawnictwo Naukowe
Instytutu Kultury Regionalnej i Badań Literackich
im. Franciszka Karpińskiego. Stowarzyszenie
ul. M. Asłanowicza 2, lok. 2
08-110 Siedlce

Publikacja sfinansowana przez Uniwersytet Wrocławski

ОКСАНА САМУСЕНКО

Розвиток професійних і соціальних навичок на заняттях з української мови як іноземної (на матеріалі київських стінописів)..... 301

OKSANA SAMUSENKO

Development of professional and social skills in Ukrainian as a foreign language classes (based on Kyiv murals) 301

ОЛЕСЯ СКОЛОЗДРА-ШЕПІТКО

Вигуки в драматичних творах Івана Франка крізь призму морфології та стилістики 317

OLESYA SKOLOZDRA-SHEPITKO

Interjections in Ivan Franko's dramatic works through the prism of morphology and stylistics 317

ОЛЬГА ТУРКО

Лінгвоментальна парадигма структури речень української мови 333

OLHA TURKO

Lingvo-mental Paradigm of Sentence Structure In The Ukrainian language 333

АНАТОЛІЙ ЗАГНІТКО

Лінгвоекспертиза погрози: семантика, прагматика та функції 349

ANATOLII ZAHNITKO

Linguistic examination of threats: semantics, pragmatics and functions 349

**Literaturoznawstwo
i kulturoznawstwo**

ВАСИЛЬ БУДНИЙ

Як у книзі пророцтв... (Межі і можливості нарації в майбутньому часі)..... 377

VASYL BUDNYJ

As in the book of prophecies...: limits and possibilities of narration in the future tense 377

НАТАЛІЯ ДАШКО

Поетика збірки Бориса Гуменюка *100 новел про війну*..... 395

NATALIIA DASHKO

The poetics of Boris Humenyuk's collection of *100 short stories about war*..... 395

Лінгвоментальна парадигма структури речень української мови

ОЛЬГА ТУРКО

Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Wołodymyra Hnatiuka
w Tarnopolu, Ukraina
(Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil,
Ukraine)

Lingvo-mental Paradigm of Sentence Structure In The Ukrainian language

Abstract

The article analyzes the structure of sentences in the Ukrainian language from a formal-grammatical perspective as an invariant model. It describes the concept of "word order" in the light of early grammars, shedding light on the contemporary understanding of sentence structure in the Ukrainian language and serving as criteria for the classification of world languages. The author identifies the prerequisites for the formation of the communicative paradigm of sentence analysis, including communicative intention, which determines the word order in a sentence alongside other categories such as intonation, phrasal stress, and modality. The features of sentence unit composition are justified through the lens of mental characteristics specific to the Ukrainian nation. The lingvo-mental paradigm is described within the framework of the Slavic interpretation of syntactic units.

Keywords: word order, formal-grammatical aspect, communicative aspect, mental paradigm, sentence structure.

Lingwomentalna paradygmatyka struktury zdań w języku ukraińskim

Streszczenie

W artykule przeanalizowano strukturę zdań w języku ukraińskim z perspektywy formalno-gramatycznej jako modelu inwariantowego.

Omówiono pojęcie "kolejność słów" w świetle wczesnych gramatyk, rzucając światło na współczesne rozumienie struktury zdania w języku ukraińskim i stanowiące kryteria klasyfikacji języków świata. Autor identyfikuje warunki konieczne do sformułowania paradygmatu komunikacyjnego analizy zdania, w tym intencję komunikacyjną, która determinuje kolejność słów w zdaniu, obok innych kategorii, takich jak intonacja, akcent frazowy i modalność. Przedstawia cechy kompozycji jednostek zdaniowych w kontekście cech mentalnych specyficznych dla narodu ukraińskiego. Lingwo-mentalną paradygmatykę opisuje w ramach słowiańskiej interpretacji jednostek składniowych.

Słowa kluczowe: kolejność słów, aspekt formalno-gramatyczny, aspekt komunikacyjny, paradygmat mentalny, struktura zdania.

Вступ

Речення в українській мові є домінантною лінгвістичною одиницею, оскільки презентує мовну картину світу в його ментальній інтерпретації засобами інших рівнів мови. Відтак „інноваційні тенденції у використанні знаків пунктуації зумовлені особливостями текстових модифікацій речень, де вони наділені авторською модальністю й експресивністю, підпорядковані комунікативній меті мовця, його прагматичним інноваціям” (Гуйванюк, 2009, с. 21).

Дослідження порядку слів у реченні української мови мають тривалу історію і, незважаючи на свою давність, залишаються актуальними в сучасному мовознавстві з кількох причин. По-перше, порядок слів є критерієм у генеалогічній класифікації мов світу; по-друге, становлять ключове синтаксичне поняття для аналізу мовних одиниць у формально-граматичному та комунікативному синтаксисі; по-третє, закономірності українського словоладу (Неврлі, 1938) (термін Ярослава Неврлі, родом з Тернопільщини) враховують у формуванні комунікативної компетентності здобувачів різних рівнів освіти, що, без сумніву, є надзвичайним засобом розвитку особистості, її соціалізації, ролі у державотворенні, особистому та професійному житті.

Мета статті – проаналізувати поняття «порядок слів у реченні» крізь призму лінгвоментальної парадигми.

Структура речень мов світу (не зафіксовано жодної природної мови, у якій не виокремлюють речення), у тому числі й української, виявляє історію функціонування, становлення та розвитку мови. Крім цього, саме структура речення становить певні моделі організації мови, членує мовний потік; у реченні виявляється діалектична єдність мови як знакової системи та мовлення як практичного втілення мови, її індивідуалізації.

Методи дослідження

У статті використано загальнонаукові методи синтезу й аналізу для опрацювання основних теоретичних концепцій порядку слів у реченні; методи систематизації та класифікації для виокремлення і типологізації способів розташування реченневих компонентів; описовий метод для виявлення специфіки позиційного розташування слів у реченні. Крім цього, застосовано спеціальні мовознавчі методи лінгвостилістичного аналізу для опису мовних особливостей текстів; дискурсивного аналізу для з'ясування комунікативних складників речення; контекстуально-інтерпретаційний аналіз для визначення специфіки синтаксичної організації речення в різних дискурсах; метод лінгвістичного експерименту для з'ясування порядку слів у реченні української мови.

Лінгвістична парадигма структури речень української мови

В історії розвитку граматики української мови вперше згадав про порядок слів Мелетій Смотрицький у своїй *Грамматики Славенски* *А правилое Сунтама* у 1618 р. (Німчук, 1985). Мовознавець не вживає поняття «порядок слів», не акцентує на зв'язку між стилістичним та паралінгвістичним аспектами речення та його структурою, але вказує на закономірність

тодішньої української мови, що збереглася і в сучасній українській мові – порядок слів спричинений комунікативним наміром мовця, з одного боку, граматичною природою мови – з іншого. Мелетій Смотрицький описав зв'язок слів у реченні, вказавши на узгодження, керування як синтаксичні зв'язки, що властиво й сучасній мові.

Грамматичний опис порядку слів в українській мові здійснив німецький мовознавець-славист Ерїх Бернекер у праці *Die Wortfolge in den slawischen Sprachen* (Berneker, 1900, с. 155–166). Зокрема, учений вказує на те, що порядок слів у слов'янських мовах походить від праслов'янської мови. Ерїх Бернекер описує правила поєднання слів, зокрема встановлює дієслово (V) головним компонентом речення, визначає його місце перед підметом (S) та об'єктом (Obj), підкреслюючи, що така позиція може бути змінена логічним наголосом, наміром того, хто пише чи говорить. Крім цього, мовознавець виокремлює вільний порядок слів як властивість української мови, що є і в сучасній мові.

На нашу думку, іменування порядку слів у реченнях української мови як вільного видається некоректним. Доцільно послуговуватися поняттями „прямий порядок слів” та „непрямий порядок слів” („інверсійний порядок слів”).

Українські граматики, у яких застосовано поняття „порядок слів” та зроблено спроби його опису, з'явилися на початку ХХ ст. У цей час в слов'янському мовознавстві формується східнослов'янська та західнослов'янська лінгвістичні традиції, представники яких зробили вагомі внески в розв'язання цього питання. Ми виявили такі положення щодо порядку слів у реченнях слов'янських мов у світлі теорії представників мовознавчих шкіл.

✓ Виокремлення актуального членування речення як способу дослідження порядку слів у реченні. Актуальне членування речення („пропозиції” в термінології наукових праць Вілема Матезіуса) слід протиставляти його формальному членуванню. Основними елементами формального членування пропозиції є граматичний суб'єкт і граматичний предикат.

Основні елементи актуального членування пропозиції – вихідна точка (або основа) висловлювання, тобто те, що в певній ситуації є відомим або принаймні може бути легко зрозуміле і з чого виходить мовець, і ядро висловлювання, тобто те, що говорить повідомляє про вихідну точку висловлювання (Матезіус, 1967, с. 239–245). Звичайний порядок слів є такий: вихідний пункт – початкова частина пропозиції, ядро висловлювання – його кінець. Цю послідовність Вілем Матезіус називає об'єктивним порядком, бо в цьому разі ми рухаємося від відомого до невідомого, що полегшує слухачеві розуміння сказаного. Але існує також зворотний порядок: спочатку варто поставити ядро висловлювання, а за ним розташовується вихідний пункт. Це порядок суб'єктивний.

- ✓ Розмежування проблеми порядку слів у слов'янських мовах від проблеми синтаксичних функцій членів речення. Єжи Курилович стверджував, що первинна синтаксична функція слів спричинена лексичним значенням (іменник – підмет; прикметник – означення до іменника; дієслово – присудок; прислівник – означення до дієслова) та може змінюватися залежно від уживання (Курилович, 1962, с. 60–61).
- ✓ Встановлення інваріантного порядку слів: підмет із залежними від нього означеннями, об'єктами стоїть першим у реченні, крім випадків інверсії (Потебня, 1888, с. 122). Інверсія не змінює функції членів речення (Потебня, 1888, с. 513). Синтаксичне значення компонентів речення визначається не стільки їхньою позицією в реченні, скільки тоном мовлення (Потебня, 1888, с. 122).

„Правильно збудоване речення повинно виглядати так: підмет (зо своїми додатками) + присудок (зо своїми додатками) + предмет (зо своїми додатками). Одначе не раз треба відступити від цього правила, бо треба нам чи то для зазначення ваги слова, чи для більшого оживлення речення покласти якесь одне слово на початку речення, а через те очевидно змінюється вже весь порядок речення. Та завжди таки й тоді треба нам уважати, щоби не відділювати, а бодай не надто віддалювати від головних

частин речення їх придатків. Також не любить українська мова класти дієслова на кінець речення. Тільки в поезії, в поетичній мові часто не держаться письменники – поети цих правил. Не раз саме такою химерною будовою речень хочуть вони викликати в читача бажаний настрій, або вражіння” (Угрин-Безгрішний, Лотоцький, 1936, с. 57–58).

- ✓ Виявлення вільного та фіксованого порядку слів у реченні.
- Систематизувати граматичне місце слів у реченні намагалися Степан Смаль-Стоцький та Феодор Гартнер (Стоцький і Гартнер, 1919, с. 209–211) у граматиці української мови *Українська граматика. У розділі Про лад слів у реченню (гадиці)* мовознавці зазначають, що окремі слова мають фіксовану позицію: питальні та відносні займенники, сполучники (крім *же*), частки на початку речення; *б, би* після сполучників, дієслів, займенників; заперечна частка перед словом, що має бути заперечене, перед присудком; прийменники перед словом, до котрого належать; прикметники перед або після слова, до котрого належать; *нехай, най* перед дієсловом. Структура речення із фіксованим порядком слів така: підмет із своїми придатками + присудок із своїми придатками. Або «звичний лад слів» української мови має таку граматичну модель: „присудок, підмет (чи підмет, присудок), а далі – предмет, прислівниковий додаток – а прикметниковий додаток там, де йому місце, коло того іменя, до якого він належить” (Сімович, 1919, с. 394). Окрім цього, Василь Сімович зазначає, що українській мові, на відміну від інших мов (наприклад, німецької), властивий «довільний лад слів», зумовлений смисловим навантаженням (розмовний стиль) та письменницьким задумом (художній стиль). „Довільний лад слів” вирізняється позицією початку речення таких синтаксичних одиниць: присудка, „предмета” (сучасний термін – додаток), „прислівникового додатка” (сучасний термін – обставина); позицією після означуваного слова – прикметникового додатка (сучасний термін – означення) [Сімович, 1919, с. 396–398]. „Свобідний” та „нормальний” порядок слів пов’язують із

стилістичним наміром. У цій граматиці подано формально-граматичний опис порядку слів, визнано властивість української мови мати вільний порядок реченневих компонентів.

- ✓ Визначення граматичних ознак речення: завершеність думки, інтонаційність, предикативність, інваріантна модель розташування реченневих компонентів. Зокрема Іван Огієнко визначає інваріантну модель речення так: (Adj) S_{N_1} + (Adv) P_1 + (Adj) N_{2-6} (Огієнко, 1935, с. 150): *Вечір присів край вікна, дивиться пильно крізь шибу* (Герман, 2021, с. 74); *Змінена залоза складається із гіперплазованих фолікулів, багатих рідким колоїдом* (Федонюк, Білик, Микула, 2001, с. 279); *Господь творить милосердя* (Молитовний псалтир, 2018, с. 248). Зауважимо, що інваріантна модель в українській мові зазначає постійної трансформації у варіативну, зумовлену комунікативним наміром мовця та вербалізовану засобами його вираження – інтонацією, смисловим наголосом, лексико-семантичним представленням реченневих компонентів, модальністю.
- ✓ Зародження вчення про синтагматичне членування речення. Поняття „синтагма” зароджується в площині формально-синтаксичного підходу до аналізу граматичних понять та явищ, відтак із власне порядком слів є засобами актуального членування речення, що становить предмет дослідження комунікативного синтаксису. Термін „синтагма” в українському мовознавстві відомий з кінця XVI ст., зокрема М. Смотрицький включив його в назву своєї *Грамматіки Славенския правилное Синтагма* (1618). Термінологічне становлення поняття „синтагма” починається з праць Ферденанда де Соссюра. Заслугою швейцарського лінгвіста є виявлення та доведення таких ознак синтагматичного членування мовлення (у трактуванні Ф. де Соссюра – мови): лінійність; взаємозв'язок елементів з іншими, постпозиційними та препозиційними, елементами (значення цілого визначається його частинами, значення частин – їхнім місцем у цілому); властивість одиниць усіх мовних рівнів (Соссюр, 1999, с. 128).

На зв'язок між мисленням та синтагматичним членуванням речення вказав і Олександр Мельничук: синтагматичне членування речення – це „реалізація тих загальних способів смислового членування, яких зазнає зміст кожного розгорнутого (неодночленного) речення в процесі його формування, висловлення чи відтворення за писаним текстом. Ці загальні способи смислового членування змісту речення відображають найістотніші психологічні закономірності форм мислення і разом з тим у певній своїй частині цілком збігаються з найзагальнішими закономірностями формування логічних суджень” (Білодід, 1972, с. 432). Синтагматичне членування є виразником суб'єктивно-смислової сторони внутрішньо-синтаксичної сфери структури речення, компанування речення – об'єктивно-смислової сторони тієї самої сфери (Білодід, 1972, с. 432). Очевидно, суб'єктивно-смислову сторону визначають комунікативна інтенція речення (фрази, висловлювання) / тексту, відтак порядок слів у реченні, фразова інтонація, стилістичні засоби увиразнення.

„Сукупність явищ порядку слів в українській мові зводиться до взаємного розташування синтагм у реченні і до взаємного розташування лексичних членів синтагм у простих синтагмах, і тому традиційний підхід до вивчення порядку слів поза зв'язком із синтагматичним членуванням не дав і не може дати ніяких результатів” (Білодід, 1972, с. 432). Тобто між закономірностями порядку слів у слов'янських реченнях із синтагматичним членуванням є тісний зв'язок і виявлення „законів” позиційного розташування реченневих компонентів треба здійснювати в розрізі синтагматичного членування речення.

Формально-граматичний аспект структури речення сприяв визначенню типів порядку слів у реченні – прямого та непрямого (інверсійного), виявленню його (без чіткого пояснення) синтаксичних ознак, топової моделі речення української мови. У руслі формально-граматичного підходу закладено основи комунікативного синтаксису (визначальні поняття та категорії комунікативного синтаксису обґрунтували пізніше – у друг. полов. ХХ ст. й до тепер – актуальне членування речення, комунікативна

інтенція мовця, комунікативна перспектива, комунікативний акт), парадигма якого сприяла визначенню окреслених закономірностей.

Релевантність у комунікативній парадигмі становить ментальний аспект структури речення, оскільки комунікативний намір мовця визначається його ментальними рисами, відтак вербалізується лексико-граматичними засобами, котрі в реченнєвій структурі займають певну позицію.

Ментальна парадигма структури речень української мови

Саме порядок слів є критерії всесвітньовідомої класифікації мов Дж. Грінберга, американського мовознавця, африканіста та етнографа. Цій класифікації передувала класифікація мов за порядком слів Вільгельма Шмідта, Люсьєна Теньєра:

- функціонування в мові сталого (фіксованого, основного) порядку слів за зв'язком всіх компонентів речення з головним членом речення;
- ступінь вільного розташування компонентів речення: мови з вільним та фіксованим порядком слів (наприклад, українська мова);
- зв'язок мови з географічним розташуванням регіону, де її використовують, – відцентрові мови (постпозиційне розташування членів речення щодо означуваного слова); доцентрові мови (препозиційне розташування членів речення щодо означуваного слова).

Класифікація мов за цими критеріями вважається доволі суперечливою. Джозефу Грінбергу вдалося її удосконалити шляхом встановлення закономірностей словолоаду відносно одного, тобто підмета (S), прямого додатка (O) та присудка (V). І саме на основі словопорядку було виокремлено 30 мовних сімей та ареалів.

Відтак було обґрунтовано й інші класифікації мов, які базувалися на теорії Джозефа Грінберга, зокрема авторами цих теорій є Джеральд Хокінс, Талмі Гівон та ін. Українська мова теж мала свою типологічну позицію і була визнана мовою з таким визначальним порядком слів: S (підмет) + присудок (P) + прямий

додаток (Об (N₂/ N₄)). Порядок слів було потрактовано як сукупність прийомів синтаксичного кодування, тобто індексації, оформлення членів речення засобами формально-граматичного синтаксису, спричинених потребами комунікативного синтаксису (актуальне членування речення), визначальним поняття якого є інтенція мовця – необхідна й обов'язкова ознака кожного речення. Без нього немає речення як одиниці синтаксису (Загнітко 2001, с. 122). Світлана Шабат-Савка трактує комунікативну інтенцію як поняття, що „формує і визначає те, яку інформацію, які спонуки чи бажання суб'єкт комунікації вкладає у свій мовленнєвий витвір, детермінує цілісний комунікативний процес – об'єктивно реальний / ірреальний, проте обов'язково суб'єктивний” (Шабат-Савка, 2014, с. 47). Поглиблюючи міркування Світлани Шабат-Савки, продовжимо: „зміст категорій ментальності та інтенції виформує мовець з його свідомістю і ставленням до світу” (Шабат-Савка, 2014, с. 48), а свідомість формується у певному середовищі, визначальним для якого є насамперед ментальні риси. „Іншими словами, модальність вербалізує психічний стан, ментальний світ та концептосферу мовної особистості, розкриває можливості потенційної взаємодії з адресатом. Іntenція, з одного боку, репрезентує когнітивні (ментальні, довербальні) можливості людини, а з іншого – передає конкретний намір мовця виконати певну мовленнєву дію” (Шабат-Савка, 2014, с. 48).

Лінгвоментальну парадигму трактуємо як систему мовних засобів вербалізації світоглядно-мисленнєвої концептосфери мовної особистості.

Виокремлюємо такі мовні засоби лінгвоментальної парадигми української мови:

1. Синтаксичні (структура речення): в українській мові функціонує така модель порядку слів „підмет–присудок–додаток/обставина”; складнопідрядні та складносурядні речення для вербалізації розгорнутих міркувань.

2. Морфолого-словотвірні: іменникові, прикметникові, дієслівні та інші граматичні категорії відіграють важливу роль

у структуруванні речень; словотвірні засоби слугують вербалізації емоційно-оцінного судження, неологізмів.

3. Лексико-семантичні: використання слів та фраз збагачує виразність та точність думок; синонімів, антонімів та інших мовних засобів допомагає у досягненні відтінків у значеннях слів, що важливо для розуміння повного контексту висловлення

4. Пунктуаційні: використання знаків пунктуації допомагає виражати правильний ритм, маркувати семантичні значення, увиразнювати реченнєві компоненти.

Ментальні риси українців та порядок слів у реченнях української мови мають певне співвідношення (див. табл. 1).

Таблиця 1

Лінгвоментальне прочитання структури речень української мови

Ментальні риси української нації		Лінгвістичні риси української мови за генеалогічною типологією
Домінування емоцій та почуттів над інтелектом і волею.	"	У реченнях української мови, окрім прямого порядку слів, також існує непрямий порядок, який обумовлений комунікативним наміром мовця: <i>Пір'їна втікає од свічі / обнялись рядки на папері</i> (Герман, 2021, с. 83).
Індивідуалізм, що виникає внаслідок життя в невеликій спільноті та в сім'ї, характеризується обмеженістю та замкненістю в колі спілкування. Його особливості включають споглядальність, самозаглибленість та концентрацію на власних почуттях. Також відзначається відсутністю агресивності, перевагою образно-чуттєвого компоненту, спокоєм і безтурботністю, що надає йому характеру квієтичності.	«	Типова модель українських речень характеризується значною різноманітністю, що походить від бажання мовця вербалізувати свої внутрішні стани, роздуми, міркування тощо: <i>Моя пам'ять плаче над снігами</i> (Костенко, 2011, с. 128) " 1) <i>Пам'ять моя плаче над снігами.</i> 2) <i>Плаче моя пам'ять над снігами.</i> 3) <i>Над снігами моя пам'ять плаче.</i> 4) <i>Над снігами плаче моя пам'ять.</i> 5) <i>Моя пам'ять над снігами плаче.</i> 6) <i>Пам'ять моя над снігами плаче.</i> Цей ряд варіативних речень можна ще доповнити.

<p>Інтровертність призводить до меншої залежності особи від зовнішнього середовища, орієнтуючи її на зміни у власному внутрішньому світі. У випадку українців, інтровертність пов'язана з перевагою минулого перед майбутнім та байдужістю до соціальних перспектив. Ця риса спричиняє суперечності, наприклад, між містом і селом, де інтровертність селянина не сприяє готовності до зміни традиційних аспектів життя, що активно впроваджуються у міському середовищі. Внаслідок цього селянин може відчувати приховану антипатію до мешканців міста.</p>	<p>"</p>	<p>Незважаючи на тривалі асиміляційні намагання держав-сусідів підневолити українців, мова цілком розвивалася не під впливом соціальних чинників. Наслідки експансії чужих нації залишили слід здебільшого на лексичному рівні мови і не вплинули на порядок слів у реченнях.</p>
<p>Кордоцентризм виявляється у тенденції жити та діяти відповідно до внутрішнього покликання серця та інтуїтивного відчуття того, що є морально правильним чи неправильним. Це може призводити до втечі від реальності та коливань настрою.</p>	<p>"</p>	<p>Інверсія часто використовується як у щоденному мовленні українців, так і художньому стилі: <i>Цвіте весна садами молодими</i> (Костенко, 2011, с. 134), <i>Багатьох батьків шокував трагічний випадок з п'ятирічним хлопчиком</i> (з інтернет-газети).</p>
<p>Екзекутивність виявляється в перевазі в психіці українців жіночих якостей (хоча не є тотожним поняттям „жіночість”), у відмові від надмірності та нестандартності. Крім того, вона сприяє святкуванню образу жінки, яка віддає перевагу покірності перед труднощами та ухиляється від опору злу. Це може виражатися в слухняності, обмеженому прийнятті ініціативи, романтичному погляді, певній вразливості та потребі в сильному захиснику.</p>	<p>"</p>	<p>„Порядок слів у реченні сприяє актуалізації семантичного значення інверсійного компонента пропозиції як для об'єктивної, так і для суб'єктивної модальності” (Турко, 2021, с. 114): <i>Узваром дихає кутя</i> (Костенко, 2011, с. 93), <i>Ще, може, буде і життя</i> (Костенко, 2011, с. 93).</p>

Толерантність українців впливає з їхньої поваги до інших та бажання знаходити спільну мову. Ця толерантність ґрунтується на рівноцінності у відносинах з іншими народами.	"	Нормативність прямого та непрямого порядку слів у реченні української мови: <i>Цвіли у нас під вікнами акації</i> (Костенко, 2011, с. 151) / <i>Жагучий подих вирвався на волю</i> (Герман, 2021, с. 60).
---	---	--

Висновки

1. Лінгвістична парадигма структури речень української мови визначається формально-граматичними показниками, декларує інваріантну модель речення із таким порядком прямим слів (Adj) S_{N1} + (Adv) P₁ + (Adj) N₂₋₆, що може варіюватися, тобто трансформуватися у непрямий (інверсійний) порядок слів. Окрім цього, лінгвістична парадигма вербалізує порядок слів, а не спричиняє його.

2. Порядок слів у реченнях української мови зумовлений комунікативною інтенцією, котра, своєю чергою, спричинена ментальними особливостями комуніканта.

3. Структурування реченневих компонентів української мови співвідноситься із ментальними рисами нації, зокрема конструкції з прямим та інверсійним порядком слів функціонують однаково як нормативні. Увиразнення реченневого компонента в інверсійній конструкції спричинено наміром мовця маркувати його значення (це досягається й за допомогою логічного наголосу).

Бібліографія

Білодід, І. К. (ред.) (1972). *Сучасна українська літературна мова: синтаксис*. Київ: Наук. думка, 1972 [Bilodid, I. K. (red.) (1972). *Cuchasna ukrainska literaturna mova: syntaksys*. Kyiv: Nauk. dumka, 1972].

Герман Олег (2021). *Барви погляду. Поезії*. Тернопіль: Джура [Herman Oleh (2021). *Varvy pohliadu. Poezii*. Ternopil: Dzhura].

Гуйванюк, Н. В. (2009). *Слово – Речення – Текст*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т [Huivaniuk, N. V. (2009). *Slovo – Rechennia – Tekst*. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t].

Загнітко, А. П. (2001). *Теоретична граматика української мови: Синтаксис*: монографія. Донецьк: ДонНУ [Zahnitko, A. P. (2001). *Teoretychna hramatyka ukraïnskoi movy: Syntaksys*: monohrafiia. Donetsk: DonNU].

Курилович, Е. (1962). *Очерки по лингвистике*: сборник статей / пер. с польского, фр., англ., нем. Москва: Изд-во иностр. лит. [Kurylovych E. (1962). *Ocherky po lnhvystyke*: sbornyk statei / per. s polskoho, fr., anhl., nem. Moskva: Yzd-vo ynostr. lyt.].

Матезиус, В. (1967). О так называемом актуальном членении предложения (1947) / перевод с чешского Г. В. Матвеевой. В: *Пражский лингвистический кружок*: сборник статей. Москва: Прогресс, 1967 [Matezyus, V. (1967). O tak nazyvayemom aktualnom chlenenyu predlozhenyia (1947) / perevod s cheshskoho H. V. Matveevoi. V: *Prazhskiy lyhvystycheskyi kruzhok*: sbornyk statei. Moskva: Prohress, 1967]

Мельничук, О. С. (1966). *Розвиток структури слов'янського речення*. Київ: Наукова думка, 1966 [Melnychuk, O. S. (1966). *Rozvytok struktury slovianskoho rechennia*. Kyiv: Naukova dumka, 1966].

Молитовний псалтир. Вид. 2-ге, доповн. Львів: Свічадо [Molytovnyi psal'tyr. Vyd. 2-he, dopovn. Lviv: Svichado].

Неврлі, Я. (1938). *Грамматика української мови. Ч. 2. Складня (Синтакса)*. Ужгород: Свобода [Nevrli, Ya. (1938). *Hramatyka ukraïnskoi movy. Ch. 2. Skladnia (Syntaksa)*. Uzhhorod: Svoboda].

Німчук, В. (1985). *Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст.*: монографія. Київ: Наук. думка [Nimchuk, V. (1985). *Movoznavstvo na Ukraini v XIV–XVII st.*: monohrafiia. Kyiv: Nauk. dumka].

Огієнко, І. (1935). *Складня української мови. Ч. 1: Вступ до складні*. Жовткла [Ohienko, I. (1935). *Skladnia ukraïnskoi movy. Ch. 1: Vstup do skladni*. Zhovkla].

Потебня, А. А. (1888). *Из записок по русской грамматике. Ч. 1–2*. Харьков [Potebnia, A. A. (1888). *Yz zapysok po russkoi hrammatyke. Ch. 1–2*. Kharkov, 1888].

Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*: підручник. Полтава: Довкілля-К [Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna lnhvistyka: napriamy ta problemy*: pidruchnyk. Poltava: Dovkillia-K].

Сімович, В. (1919). *Грамматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці*. 2-ге видання з одміними й додатками. Київ–Ляйпціг: Українська накладня [Simovych, V. (1919). *Hramatyka ukraïnskoi movy dlia samonavchannia ta v dopomohu shkilnii nauksi*. 2-he vydannia z odminamy y dodatkamy. Kyiv–Liaipstsih: Ukraïnska nakladnia].

Соссюр Фердинанд де (1999). *Курс общей лингвистики* / ред. Ш. Балли и А. Сеше; пер. с франц. А. Сухогина; Де Мауро Т. Биографические и критические заметки о Ф. де Соссюре; Примечание / пер. с франц. С. В. Чистяковой; под общ. ред. М. Э. Рут. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та [Sossyur Ferdynand de (1999). *Kurs obshchei lnhvystyky* / red. Sh. Bally y A. Seshe; per. s frants.

A. Sukhotyna; De Mauro T. Vyohrafycheskye y krytycheskye zametky o F. de Sossiure; Prymechanye / per. s frants. S. V. Chystiakovoi; pod obshch. red. M. Э. Rut. Ekaterynburh: Yzd-vo Ural. un-ta].

Стоцький і Ґартнер (1919). *Українська грамати́ка*. Вінніпег – Канада [Stotskyi i Gartner, (1919). *Ukrainska hramatyka*. Vinnipeg – Kanada].

Турко, О. (2021). Порядок слів у реченні української мови як засіб вираження модальності (на матеріалі художніх текстів). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського Серія: Філологія. Журналістика* / гол. ред. Казарін В. П. 2021. Том 32 (71). № 1. Частина 1. Київ: Гельветика [Turko, O. (2021). Poriadok sliv u rechenni ukrainskoi movy yak zasib vyrazhennia modalnosti (na materialy khudozhnikh tekstiv). *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. Vernadskoho Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka* / hol. red. Kazarin V. P. 2021. Tom 32 (71). № 1. Chastyna 1. Kyiv: Helvetyka].

Угрин-Безґрішний, М., Лотоцький, А. (1936). *Коротка грамати́ка української літературної мови*. Рогатин–Львів: Сині дзвіночки [Uhryn-Bezghrishnyi, M., Lototskyi, A. (1936). *Korotka hramatyka ukrainskoi literaturnoi movy*. Rohatyn–Lviv: Syni dzvinochky].

Федонюк, Я. І., Білик, Л. С., Микула, Н. Х. (ред.) (2001). *Анатомія та фізіологія з патологією*. Тернопіль: Укрмедкнига [Fedoniuk, Ya. I., Bilyk, L. S., Mykula, N. Kh. (red.) (2001). *Anatomiia ta fiziolohiia z patolohiieiu*. Ternopil: Ukrmedknyha].

Шабат-Савка, С. Т. (2014). *Категорія комунікативної інтенції в українській мові*: монографія. Чернівці: Букрек [Shabat-Savka, S. T. (2014). *Kategoriia komunikativnoi intentsii v ukrainskii movi*: monohrafiia. Chernivtsi: Bukrek].

Шульган, Л. (2024). Як безпечно лікувати зуби дітям під наркозом. *Твоє місто*, 11 січня. Електронний ресурс: <https://tvoemisto.tv/blogs/yak-bezpechno-likuvaty-zuby-dityam-pid-narkozom-159670.html> (доступ: 12.01.2024).

Berneker, E. (1900). *Die Wortfolge in den slawischen Sprachen*, Berlin 1900.